

בשיתוף עם אתר האינטרנט "הזמנה לפיוט"
מיסודו של קרן אבי-חי

ע.ז.ד. ז.פ.ז.ט

שירת קודש עברית מארצות האסלאם
במסגרת פסטיבל העוד הבינלאומי, ירושלים

מסורות הפיוט של יהודי אלג'יריה

בית הקונפדרציה, יום ג',
יג' בחשוון תשס"ו, 15 בנובמבר 2005

על העוד, הפיוט ומה שביניהם: המסורות היהודיות האלג'ריות

מראשית התפתחותו בתקופה הבתר-מקראית, שיר הקודש העברי - הפיוט, עוצב כשיר לזמרה המשובץ בתפילות החובה בבית הכנסת. המגבלה ההלכתית על השימוש בכלי זמר בבית הכנסת גרמה להתפתחות הפיוט כז'אנר קולי מובהק, לסולן, לסולן ומקהלה, למקהלה ואף לשתי מקהלות לסירוגין.

מהפך הדרגתי בתפישת הפיוט כשיר ליטורגי לביצוע בבית הכנסת בלבד, חל במקביל לעיצובן הסופית של נוסחאות התפילה הקבועות. תהליך זה תרם להגברת הביצוע של הפיוט מחוץ לבית הכנסת במעמדים מיוחדים וכן בשמחות משפחתיות ובאירועים קהילתיים אחרים. בהקשר זה בולטים במיוחד המעמדים הדתיים בלילות שבת שצמחו בקרב המקובלים בצפת במחצית השנייה של המאה ה-16 ואילך. המעמדים הללו, אשר כללו לימוד וזמרת פיוטים, מוכרים כיום בציבור הרחב בשם "שירת הבקשות". מעמדים אלו התפשטו, במתכונות שונות, מצפת לקהילות ישראל בארצות האסלאם מקצה המערב של צפון אפריקה ועד לפרס שבמזרח. נציין שההתפתחות המואצת של שירת הקודש העברית מחוץ לתפילה אופיינית לקהילות הספרדיות והמזרחיות ואין לה מקבילה בקהילות אירופה, למעט בכמה מרכזים באיטליה שהיו תחת השפעה ספרדית.

הביצוע של הפיוט בימי חול מחוץ לתפילות החובה בקהילות המזרח ובצפון-אפריקה איפשר את שילובו עם הלחן האמנותי והעממי של כל ארץ ומחוז, כולל ליווי כלי. כתוצאה מכך העוד, הכלי החשוב והנחשב ביותר ברוב ארצות האסלאם, הפך למלווה קבוע של הפיוט, לבדו או ביחד עם הכלים האחרים המרכיבים את האנסמבל המזרחי, כגון הנאי (חליל), הקמנג'ה (כינור), הקאנון וכלי ההקשה השונים. גם כלים אירופאים מודרניים חדרו למסורת האלג'רית במאה ה-20 כגון המנדולינה (אשר בגרסתה האלג'רית מכונה "מנדולה"), האקורדיון והפסנתר.

זמרת הפיוט מלווה על-ידי העוד ויתר הכלים באנסמבל באוניסונו (כלומר בו-זמנית) או בצורת דיאלוג בין הזמרה לנגינה כאשר משולבות לפעמים יצירות כליות סולניות. לחני הפיוטים שונים ומגוונים בסגנונם. במקרה של המסורת האלג'רית המכונה "אנדלוסית", אנו מוצאים לחנים במקצב חופשי (המכונים בלשון הפייטנים "אסתכבאר" או "מאוול"). ללחנים האחרים יש פעמה קבועה והם מהווים יצירות מורכבות מסוגות שונות כשכולן מבוססות על תבניות מקצביות מחזוריות הנקראות "מיזאן", הנשמעות בכלי הקשה.

אוספי הפיוטים המודפסים אשר מהם שרים הפייטנים בימינו הנם מהדורות חדשות של אוספים שנשתמרו עד למאה ה-20 בכתבי יד ועברו שינויים רבים במרוצת הדורות. אוספים אלו משקפים את השכבות השונות שמהן נוצרו הרפרטוארים של הקהילות הספרדיות והמזרחיות. נדבכים קדומים משותפים לרפרטוארים של קהילות יהודיות שונות כוללים פיוטים מתקופת תור הזהב בספרד הימי-בינימית, כגון של רבי יהודה הלוי ורבי שלמה אבן גבירול, וכן פיוטים של ר' ישראל נג'ארה אשר נודעו בכל הפזורה הספרדית גם בצפון אפריקה.

כיום מתרחשת בישראל תחייה של זמרת הפיוט בליווי כלי באירועים חברתיים שונים ובקונצרטים פומביים. מגמה זו, העולה בקנה אחד עם ההתעניינות של צעירים ישראלים במוסיקה המזרחית הקלאסית, מהווה חידוש מרענן. המסורת האלג'רית המפוארת טרם זכתה לתשומת הלב שהיא ראויה לה בישראל, אולי מפני שרוב יהודי אלג'ריה העדיפו להתיישב בצרפת ולא במדינת ישראל.

קונצרט זה הוא תולדה של שילוב בין ממצאים מחקרניים לבין מציאות ישראלית שבה למוסיקאים הצעירים יש עניין במסורות הפיוט נשכחות. אנו תקווה שסדרת הקונצרטים "עוד ופיוט", אשר הגה המרכז לחקר המוסיקה היהודית באוניברסיטה העברית בירושלים בשיתוף עם בית הקונפדרציה ועם אתר האינטרנט "הזמנה לפיוט" שמתקיימת במסגרת פסטיבל העוד, תתרום לתהליך המרתק הזה.

מסורות מוסיקה יהודית באלג'יריה: קהילה, היסטוריה וגיאוגרפיה

הישות המדינית המכונה "אלג'יריה" אינה יחידה תרבותית אחת, לא מבחינה יהודית ואף לא מבחינה מוסיקלית כללית. החלוקות הגיאוגרפיות-פוליטיות הקולוניאליות אינן חופפות יחידות תרבות יהודיות ולא יהודיות. לכל קהילה יהודית באלג'יריה היסטוריה ייחודית. להלן כמה מילים על האירועים המכוננים של כל קהילה אשר השפיעו על עיצוב המסורת המוסיקלית של כל אחת מהן.

רוב הקהילות היהודיות הקדומות שהיו על אדמת אלג'יריה של היום, לפני ההגירה של יהודי ספרד אליה, הושמדו בפרעות של המאות ה-12 וה-13, למעט קהילת מזרח אלג'יריה. עובדה זו מסבירה את המשך הקשר בין קהילת קונסטנטין לקהילות היהודיות במזרח (מצרים וארץ ישראל). הקהילות הקיימות כיום שורשיהן בפרעות קנ"א (1391/2) בספרד. קהילת העיר אלג'יר מקורה בעיקר ביהדות קטלוניה (ברצלונה). ראשיתן של הקהילות היהודיות במערב אלג'יריה (תלמסאן, והראן) מוצאן בארגון, אליהן הצטרפו פליטי סביליה ומגורשי פורטוגל. בעקבות גירוש יהודי ספרד בשנת 1492, קלטו קהילות מערב אלג'יריה, אשר כבר היו מאורגנות על פי המודלים הספרדיים, גל חדש של פליטים. פליטים ספרדיים מתקופה זו הגיעו גם לקונסטנטין.

הקשרים הכלכליים המפותחים בין קהילת אורן (והראן), גיברלטר והקהילות הפורטוגאליות (אמשטרדם, לונדון וליוורנו) מצאו ביטוי בין היתר בנוכחות של יהודי ליוורנו בעיר אלג'יר ובנוכחות של יוצאי והראן במרכזים היהודיים הפורטוגאליים במערב אירופה. שירותו של הרב יעקב ששפורטאש בהמבורג ובאמשטרדם, בה ייסד את הסמינר "עץ חיים", מהווה דוגמא לקשרים בין יהדות אלג'יריה לבין הקהילות הספרדיות במערב אירופה. מהמאה ה-16 ועד למאה ה-20 פקדו לעתים סדירות את קהילות צפון אלג'יריה שד"רים שמלאו, תפקידים בכירים בהנהגת הקהילות והביאו עמם מסורות שונות מארץ ישראל.

נוסף לקהילות החוף, קיימת קהילה נוספת באלג'יריה - היא קהילת גרדאיא, שעל פי המסורת הוקמה במאה ה-17 על ידי יהודי ג'רבה. יהודים אלה הובאו לגרדאיא על ידי השליט האידיבי כדי לפתח את תעשיית הצורפות והמתכת. לקהילה זו הצטרפו מאוחר יותר משפחות שמוצאן בקהילות צפון סהרה (דרום מרוקו).

נקודת מפנה משמעותית בהתפתחות התרבות של יהודי אלג'יריה היא עלייתו השלטון הצרפתי בשנת 1830. עם השלטון הקולוניאלי מגיעים לאלג'יריה רבנים ומלומדים צרפתיים במטרה לצרף את יהודי אלג'יריה לכלל יהדות צרפת המודרנית. יהדות זו היא בין הראשונות אשר תפסה את עצמה כמזוהה עם לאום אחד (הצרפתי), שחצה לראשונה את הגבולות האתניים המסורתיים (בעיקר את ההבדל בין ספרדים לאשכנזיים), ושאפה לאחדות ארגונית ודתית של כל היהודים במדינת הלאום. המימסד הרבני הצרפתי הזה, שברובו היה אשכנזי, התנגש עם המנהיגות הרוחנית המקומית באלג'יריה במאה ה-19. התנגשות זו תמה רק כשהצרפתים איפשרו למנהיגות המקומית להתפתח. שינוי זה הוא חלק משינויים יסודיים יותר שעבר המימסד הרבני הצרפתי בעקבות פרשת דרייפוס.

בעשור השני של המאה ה-20 הגיעו למערב אלג'יריה יהודים תורכיים, כחלק מגל ההגירה לצרפת מארצות הקיסרות העות'מאנית המתפוררת. עצמאות אלג'יריה ועליית השלטון הערבי בשנת 1962 הביאו לגירוש היהודים מאלג'יריה ולחיסול הקהילות. צרפת הפכה למרכז העיקרי של יהודי אלג'יריה, מרכז משני בישראל וקהילות נוספות עברות למדינות אחרות כגון קנדה.

ספרי התפילה של יהודי אלג'יריה מצטיינים בעושרם ובטקסטים הייחודיים שלהם. המחזורים לימים נוראים, המיוחדים לקהילת אלג'יר, והראן, תלמסאן, קונסטנטין וגרדאיא הודפסו גם במאות ה-19 וה-20 בפיזא, בליוורנו ובווינה. ישנן מקבילות בין מחזור אלג'יר לבין מחזור קהילת קטלוניה שבשלוניקי ובין מחזור

תלמסאן למחזור קהילת ארגון אשר גם בשלונקי. מקבילות אלו משקפות את חשמירה על המסורת הליטורגית הייחודית של קהילות האם בספרד שלפני הגירוש. הסדר הליטורגי של הקהילות היהודיות מאלג'יריה לא קפא על שמרו. למחזורי התפילה שהובאו מספרד צורפו פיוטים שחברו על-ידי בני הקהילות השונות. חלק נכבד מחכמי אלג'יריה בדורות השונים, החל מהדור הראשון של מגורשי ספרד כגון ר' יצחק בר ששת (הריב"ש, נפטר באלג'יר בשנת 1407), ר' שמעון בן צמח דוראן (הרשב"ץ, נפטר באלג'יר בשנת 1444) ור' אפרים בר' ישראל אנקאוה (נפטר בתלמסאן בשנת 1441), שלחו את ידם בשירת הקודש. תוספות פייטניות מיוחדות החלו להתווסף לספרי התפילה בסמוך לתקופת הגירוש בשנת 1492. הקינות והפיוטים של מגדיל אבי זימרה הן דוגמה מוקדמת למגמה זו אשר נמשכה עד למאה ה-20. עדות להמשכיות זו ביצירה הפייטנית היא רשות ליום העצמאות "לפי מנהג והראן" שחברה בעקבות הקמתה של מדינת ישראל. מקור חשוב אחר הוא "שבחי אלוהים", הספר העברי הראשון שהודפס בצפון אפריקה במאה ה-18 על-ידי הרב נסים קרסנטי והרב השד"ד זאב אשקנזי. ספר זה הינו לקט פיוטים של בני קהילות אלג'יריה. בין המשוררים הכלולים בו ניתן לציין את אברהם אבן טואט מאלג'יר בן המאה ה-15 ובני משפחת קנשינו מוהראן, המאה ה-17.

לאור המורכבות ההיסטורית, התרבותית והליטורגית של יהדות אלג'יריה אפשר להבחין בארבעה מרכזים מוסיקליים של היהודים באלג'יריה. לכל ריכוז איפיונים ייחודיים המבדילים אותו מרעו: יהודי מערב אלג'יריה (והראן ותלמסאן), יהודי עיר הבירה אלג'יר, יהודי מזרח אלג'יריה (מחוז קונסטנטין) ויהודי המדבר האלג'ירי המזרחי (גרדאיא). המסורות המוסיקליות היהודיות אשר התפתחו בשטחה של אלג'יריה המודרנית, אינן גושים חדגוניים אלא הן מורכבות משכבות שונות הנובעות מהרקע ההיסטורי, הגיאוגרפי והחברתי המיוחד כל קהילה. המוצא הגיאוגרפי המגוון של הקהילות היהודיות האלג'יריות בספרד ומחוצה לה, וההגירה של יהודים מארצות שונות לאלג'יריה החל מן המאה ה-16, כגון איטלקים, אנוסי פורטוגל, מרוקאים, תוניסאים, תורכיים ובתקופת השלטון הצרפתי גם אשכנזים רבים, תרמה לגיוון הרב של מסורות מוסיקה אלה. מסורת זו אף הושפעה מהתרבויות המוסיקליות המודרניות של צרפת ושל וארצות אירופאיות אחרות.

התכנית הערב משקפת מעט מן הרבגוניות המוסיקלית המרהיבה הזאת. בפתח התכנית פיוטים מן הימים הנוראים ובהם הד ללחנים יהודים ספרדיים עתיקים. בהמשך נשמע סדרת פיוטים על פי המוסיקה האנדלוסית האלג'ירית, שיסודותיה על אדמת ספרד והמשכה בחצרות האצולה של צפון אלג'יריה. היהודים היו בקיאים במסורת עתיקה זו וחיברו על פיה פיוטים רבים במודוסים המוסיקליים השונים, המכונים באלג'יריה "טבע". בהמשך יבוצעו כמה שירים ממוצא תורכי, נדבך נוסף בהוויה המוסיקלית של יהודי אלג'יריה. לקראת סיום נשמע דוגמה ליצירה מאת מלחין אירופאי שחיבר מוסיקה חדשה לתפילה היהודית. היצירה "הללויה" מאת המלחין היהודי הבלגי ג'ול ארלנג'ה (1830-1895) בוגר הקונסרבטוריון של פאריס ונמנה עם מייסדי הארגון "כל ישראל חברים" ("אליאנס"). חלק מיצירותיו

הדתיות ראו אור באוסף *Recueil de Dix Morceaux Exécutés dans les Synagogues de France et de Belgique*.

אשר פורסם בשנת 1881. התכנית מסתיימת בהתאמות של פיוטים עבריים ללחנים של שירים צרפתיים אלג'יריים פופולריים משנות ה-60 של המאה ה-20, אשר היו אהובים על הקהל היהודי ובמקרים רבים מאוד חוברו ו/או בוצעו על ידי אמנים יהודיים.

התכנית

פתיחה: תושייה זידאן – עוד סולו

- מתוך הרפרטואר הספרדי העתיק לימים הנוראים

אקום לשורר
אלוהי אל תדינני

- בלחן אנדלוסי

שוכנת בשדה – פיוט לחתונה, לשבועות ולשמחת תורה

1. טבע מזמום
מי זאת עולה – פיוט לחתונה; כרוז' (יציאה): שחר אבקשך
2. טבע זרקא
לכם יגיעי הזמן (אסתכבאר) – מידת ימי; כרוז' (יציאה): שלום לבן דודי
3. טבע רמל מאיא
יין טוב רטוב השקיני (מוואל); כל מחנות כרוביו (רשות לברכו בערבית של מועדים)
מוואל – אלי אליהו

- ההשפעה עות'מאניות באלג'יריה

יודוך רעיוני (לחן "אושקודרה")
ישמחו השמיים (לחן ההמנון העות'מאני) – לחתונה

- בסגנון בתי הכנסת האירופאים מהמאה ה-19

"הללויה" מאת ז'ול ארלנגר (1830-1895) – יצירה מקהלתית לחתונה

- העולם המודרני: השיר האלג'יראי הצרפתי

אל אדון על כל המעשים (על פי לחן של הזמרת היהודייה האלג'ירית לין מונטי)
דרור יקרא (לחן השיר האלג'ירי הפופולארי "שירי, שירי גיטרה שלי")

הדרן
אין די באר חסדי (טבע מזמום)

מסורות הפיוט של יהודי אלג'יריה קטעי חפיוטים אשר יושמעו הערב

אָקוּם לְשׁוֹרֵר (ר' אברהם בר' יעקב אבן טוא)

אָקוּם לְשׁוֹרֵר. וְזָמַר אֶעֱזָר. לְאֱלֹהֵי תְהִילָתִי. נִגְדוּ אֲרֹנִי. וְגַם אֶתְחַנֵּן.
וְאֵייל דְּמַעְתִּי: יִשְׁעָה לְשׁוֹעִי. יִמְהַר יִשְׁעִי. יַחֲשֵׁשׁ יִשׁוּעָתִי: יִכְפֹּר מַעְלִי.
יִרְפָּא מַחְלִי. יִמְחֹל רְשָׁעִי. עֲזֵי וְזָמַרְתִּי:
בְּקִרְאֵי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צְדָקָי וְשָׁמַע תְּפִלָּתִי:

חִזַּק עִמָּךְ. לְמַעַן שְׁמַךְ. וְכִתְבֵנוּ לְחַיִּים. נִצַּח לְטוֹבָה. וְחִטָּאת כְּתוּבָה.
מַחַה וְנַחֲמָה נְקִיִּים: סָלָה וְתִזְכְּרֵנוּ. וְתִכְפֹּר פְּשָׁעֵינוּ. וְיִנְדַע בְּאֵיִם: לְעַד
וְתִנְחַנְנוּ. אֶל אֲרָצֵנוּ. מִתּוֹךְ הַגּוֹיִם. וְגֵאל גְּאוּלָּתִי:
בְּקִרְאֵי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צְדָקָי וְשָׁמַע תְּפִלָּתִי:

אֱלֹהֵי אֵל תְּדִינֵנִי (מיוחס לר' יצחק אבן מר שאול אליסני או לר' שלמה אבן גבירול)

אֱלֹהֵי אֵל תְּדִינֵנִי כְּמַעְלִי וְאֵל תִּמְדֵּ אֵלֵי חִיקֵי כְּפַעְלִי.
בְּחִמְלָתְךָ גָּמַל עָלַי וְאַחֲזֵה וְאֵל נָא אֵל תִּשְׁלַם לִי גְמוּלִי.
גְּאוּן לְבִי לֵךְ אֲשַׁפֵּיל וְאֶקְרַע בְּמַכְאוּבֵי לְבָבִי לֹא מַעֲיִלִי.
דְּוָה לְבָב אֲנִי נָצַב וְנִעְצַב עָלַי פִּשְׁעֵי וְרַב רְשָׁעִי וְסִכְלִי.
תְּלוּס יִגוֹן בְּלִי יִין כְּאִין אֲשׁוּרֵי מִנְתִּיבְךָ מִט וְרַגְלִי.
וְמָה אֶעֱנֶה וְאֵן אֶפְנֶה לְעִזְרָה בְּיוֹם מִשְׁפָּט לְמִי אֲנוּס וּמִי לִי.

חִמַּל עָלַי וְכִפֹּר מַעְלָלִי. וְשׁוּר שִׁירֵי כְּשִׁיר מוֹשֵׁי וּמַחְלִי.
וְעַת תִּבְיֵא יְצוּרִיךָ בְּמִשְׁפָּט. אֱלֹהֵי אֵל תְּדִינֵנִי כְּמַעְלִי:

שׁוֹכְנֵת בְּשֹׁדָה (ר' שלמה אבן גבירול)

שׁוֹכְנֵת בְּשֹׁדָה. עִם אֱהֵלֵי כּוֹשֵׁן. עִמְדֵי בְּרֵאשׁ כְּרַמְל. צַפִּי לְחַר בְּשׁוֹן:
לְגוֹן אֲשֶׁר נִכְמַס. יָפָה שְׂאֵי עֵינִי. וּרְאֵי עֲרוּגַתְךָ. כִּי נִמְלָאָה שׁוֹשׁוֹן:
מִה לֵךְ צָבִי נְחַמְד. כִּי תַעֲזֹב גְּנִי. לְרַעוֹת בְּגוֹן קִשְׁוֹן. וּבַתוֹךְ עֲצֵי דִישׁוֹן:
חַב נְדָרְת לְגוֹן. נֹאכַל מְגַדִּים שָׁם. וּבְחִיק יַפֵּת עֵינִי. תִּשְׁכַּב וְגַם תִּישׁוֹן:

מִי זֹאת עוֹלָה

מִי זֹאת עוֹלָה יְפִיפִיָּה. חֲגֵרָה בְּעֵז וְתוֹשֵׁיָה: רְשָׁפִיָּה שְׁלֵהֲבַת יָהּ. וּבְגִבּוֹרָה זֹאת הַתּוֹרָה:
חַתָּן יוֹצֵא לְקַרְת פְּלָה. בְּשֵׁבֶת יָקָר וְגִדְלָה: נְכִתְרַת בְּרֵאשׁ גּוֹלָה. מְלַךְ מְכַתֵּר כְּתֵר תּוֹרָה:

שחר אַבְקֶשֶׁן (ר' שלמה אבן גבירול)

שחר אַבְקֶשֶׁן. צורי ומשגב.
אָעֶרֶד לְפָנֶיךָ. שַׁחֲרֵי נֶגַם עֲרָבִי.

לְפָנֶי גִדְלָתְךָ. אֶעֱמֵד וְאֶבְהֵל.
כִּי עֵינֶךָ תִּרְאֶה. כָּל מַחְשְׁבוֹת לִבִּי.

מָה זֶה אֲשֶׁר יוּכַל. הַלֵּב וְהַלְשׁוֹן.
לַעֲשׂוֹת וּמָה כֹּחַ. רוּחִי בְּתוֹךְ קִרְבִּי:

הִנֵּה לְךָ תֵּיטֵב. זְמַרְתָּ אָנוּשׁ עַל כֵּן.
אוֹדֶךָ בְּעוֹד תִּהְיֶה. נְשַׁמֵּת אֱלֹהֵי בִּי:

לְכֶם יְגִיעֵי הַזְּמַן

לְכֶם יְגִיעֵי הַזְּמַן. קוֹמוּ וּמְשַׁחוּ מִלְּכַכֶּם:
וַיֵּן כְּנוֹפֶת צוּף וּמָן. יִסִּיר בְּטַעְמוֹ זַעֲפָכֶם:
גַּם סַעֲדָיָה חֲסִדוֹ זְמַן. כִּי לֹא דָרְכִיו דָּרְכֶכֶם:
קִרְאוּ שְׁלוֹמוֹ מִשְׁמִי. אִם זֶן וַיִּשֶׁר פְּעָלוֹ:
וּלְבִית מְנוּחוֹ שׁוֹחֲרִים. תִּמִּיד וּלְשִׁמוֹ גִּדְלוֹ:

מִדַּת יָמֵי

מִדַּת יָמֵי וַצָּבָא שְׁנֵי. אוֹחִיל שָׁם עֲבִים רְכוּבוֹ:
מִתִּי יָשׁוּב תוֹךְ אֶרְמוֹנֵי. מִתִּי יִקְבוֹץ עִם קְרוּבוֹ:
יוֹם אֲשֶׁר בוֹ יִרְאוּ עֵינֵי. מִלְּכֵי וְאֱלֹהֵי בְּמַסְבוֹ:
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יי נְגִילָה וְנִשְׁמַחָה בוֹ:

שְׁשֵׁתִי נִיגַל כְּבוֹדִי. בְּאוֹמְרָם לִי עוֹד אֲנִדָּם.
עַד בֵּית אֱלֹהֵי בְּעוֹדִי. וְעַמִּי יִשְׁכּוֹן בְּקִדְּם.
וַיְהִי כְזֹאת הוֹדִי. וְכָל שֶׁר שִׁי לִי יִקְדָּם.
וּבְמִנְחָה יִחְלוּ פָנֵי. וּמְלָכִים אֲשַׁכֵּר יִקְרִיבוּ:

שְׁלוֹם לְבֵן דּוּדֵי (ר' שלמה אבן גבירול)

שְׁלוֹם לְבֵן דּוּדֵי הַצַּח וְהַאֲדָמוֹן.
שְׁלוֹם לְךָ מֵאֵת רִקְהָ כְּמוֹ רִמוֹן:

לְקִרְאֵת אַחוּתְךָ רוּץ צָא נָא לְהוֹשִׁיעָה.
וַצִּלַּח כְּבֵן יְשִׁי רַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן:

מָה לְךָ יִפְיִפְיָה כִּי תַעוֹרְרֵי אֶהְבָּה.
וּתְצַלְצְלֵי קוֹלְךָ כְּמַעִיל בְּקוֹל פְּעַמּוֹן:

הַעַת אֲשֶׁר תַּחְפוֹץ אֶהְבָּה אַחִישְׁנָה.
עַתָּה וְעַלֶיךָ אֶרֶד כְּטַל חֶרְמוֹן:

יין טוב רטוב (ס' יצחק)

יין טוב רטוב השקיני יפה מראיך הראיני.
ועיניך לבבתיני אחותי כלה:
חיש עורי זמרי. ושיר דברי אחותי כלה:

צביה לבי חמרמר לנדודך נדוד מר לי מר.
מה אענה מה אומר אחותי כלה:
חיש עורי זמרי. ושיר דברי אחותי כלה:

כל מחנות פרוכיו

כל מחנות פרוכיו. ברכו אל ולשמו:
הודו בסוד אחוכיו. כל עצם לו ממקומו:
נורא לכל סביביו. איש לו במקומו:
השתחוו בשפכי שיחי תחנני:
ומשרתיו בברכי את ה':

אלי אליהו (ס' אברהם)

אלי אליהו הנביא הבא נא. בזכות אליהו משיח יבא נא:
בו ירתום רכבו. נע בשבי כי בו. לא שכב לבו. גם לא ראה שנה:
רב מחלי בראות. כחשי ומשנאות. יפות ובריאות. בשר ותרעינה:
השקה צור מי ראש. צר עיניו ולטוש. יום עיני לקדוש. ישאל תשעינה:
מתי תראה אות. ישע אל קוראות. לך ולך נושאות. קולן ותראה:

המלאך הגואל. לפני דל שואל. אנא האל. אל אברהם הקרה נא:
אלי אליהו הנביא הבא נא. בזכות אליהו משיח יבא נא:

יודוך רעיוני (ר' ישראל נג' ארה)

יודוך רעיוני יי רועי. ביום שבת קדש יום השביעי:

יום אשר כלית בו כל מלאכתך. אומר כי שרית על כל זולתך.
ומעשים עשית. אין לבלותך. לי בן אמתך חיש להרגיעי:

שביעי בחרת מפל המנינים. ואותו קדשת בשבועות ושנים.
חיש אשר נשאת לגזע אמונים. ופדם מאסונים ארחי ורבעי:

רצה במנוחת יום זה יום מנוחה. וביום עבודתי. המצא לי הרנוחה.
והכן לשביתתי. משאת נארוחה. וששון ושמחה יהיה שעשועי:

אל-עולם שכלו. שבת תזכני. ונרך בהלו. שים אור בעדני.
ואל משכן שילה. תשוב תעלני. מהרה ענני. אורי וישעי:

יודוך רעיוני יי רועי. ביום שבת קדש יום השביעי:

ישמחו השמים (תהילים צו, 11; תהילים מח, 12)

ישמחו השמים ותגל הארץ. ויאמרו בגוים יי מלך:
ישמח הר ציון. תגלנה בנות יהודה. למען משפטיו:

הללויה (תהלים ק"ג)

הללויה. הללו אל בקדשו. הללוהו ברקיע עזו:
הללוהו בגבורתיו. הללוהו כרב גדלו:

אל אדון (מתוך הזמירות בתפילת שחרית של שבת)

אל אדון על כל המעשים.
ברוך ומברך בפי כל הנשמה.
גדלו וטובו מלא עולם.
דעת ותבונה טובים חזו.
המתנאה על חיות הקדש.
ונהדר בכבוד על המרכבה.
זכות ומישור לפני כסאו.
חסד ורחמים מלא כבודו.
טובים מאורות שבראם אלקינו.
יצרם בדעת בבינה ובהשכל.
פח וגבורה נתן בהם.
להיות מושלים בקרב תבל.
מלאים זיו ומפיקים נגה.
נאה זיום בכל העולם.
שמחים בצאתם ששים בבואם.
עושים באימה רצון קוניהם.
פאר וכבוד נותנים לשמו.
צהלה ורנה לזכר מלכותו.
קרא לשמש ויזרח אור.
קאה והתקין צורת הלבנה.
שבח נותנים לו כל צבא מרום.
תפארת וגדלה שרפים וחיות ואופני הקדש:

דרור יקרא (דונש בן לברט)

דרור יקרא לבן ולבת. וינצרכם כמו בבת.
נעים שמכם ולא ישבת. שבו נוחו ביום שבת:

דרש נוי ואולמי. ואות ישע עשה עמי.
נטע שורק בתוך פרמי. שעה שונעת בני עמי:

דרך פורה בתוך בצרה. וגם אדום אשר גברה.
נתץ צרי באף עברה. שמע קולי ביום אקרא:

אלהים תן במדבר הר. חדס שטה ברוש תדנהר.
ולמזהיר ולנזהר. שלומים תן כמי נהר:

הדוך קמי חי אל קנא. במוג לבב ובמגנה.
ונרחיב פה ונמלאנה. לשוננו לך רנה:

דעה חכמה לנפשך. והיא כתר לראשך.
נצר מצות אלהיך. שמר שבת קדשך:

אין די באר חסדי (ס' אליהו חיים בן מאיר חזק)

אין די באר חסדי. יי עוזי.
ומעוזי ומנוסי. מנת חלקי וכוסי.
אהלל לך אל. אהללך יום וליל.
חננו נאמן רחמן בכל זמן:

לדור נדור אודיע אמונתך.
וחסדך עמדי. אל מגן בעדי:
אהלל לך אל. אהללך יום וליל.
חננו נאמן רחמן בכל זמן:

הרב רחמים אליהו זיני - קול

נולד בעיר אינקרמן (וודריהו) במחוז אורן, בנו של ר' שמעון זיני. האב שימש כרבה הראשי האחרון של יהדות אלג'יריה לאחר עצמאותה, עד לשנת 1970. רחמים זיני ירש את המורשת המוסיקלית ואת האהבה לשירה מאביו ז"ל. בשנת 1962 עבר רחמים זיני לצרפת שם שהה עד שעלה לארץ בשנת 1986. הרב משמש היום כחזן בבית כנסת מעורב בשכונת ארנונה שבירושלים, בו בולט הנוסח של יהודי אלג'יריה. הוא מומחה למסורת האנדלוסית האלג'ירית בגרסתה העברית.

האחים מרסל ויצחק (ז'קי) אמסלי - קול

נולדו בעיירה עין-טמושנט שבמחוז אורן במערב אלג'יריה. בילדותם היו חברים במקהלה של בית הכנסת בעיר מולדתם. מרסל עבר לפאריס בשנת 1956 שם למד בבית ספר רמב"ם. הוא עלה לארץ בשנת 1997. ג'קי עזב את אלג'יריה בשנת 1960 ועבר לבצרפת (שטרסבורג וטולוז) עד שעלה לארץ בשנת 1969. משפחת אמסלי היא משפחה מוסיקלית מאוד; עם בניה נמנו בעבר הרחוק מוסיקאים מקצועיים רבים. שני האחים פעילים בבית הכנסת "קריית חנה דוד" במושבה הגרמנית בירושלים, בית הכנסת מנסה לשמר את מסורות המוסיקה הליטורגית של יהודי אלג'יריה.

ארמונד סבח - עוד

נולד במרוקו. בוגר האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים. משתתף ומנהל הרכבים שונים של מוסיקה יהודית צפון אפריקאית. עבד עם הזמרת אילנה אליה כמלחין וכמעבד. יחד עם אסתי קינן-עופרי ואורן פריד השתתף בהקלטות של שירי לדינו ושירים צפון אפריקאיים. הרכב זה הפך ל"טריו קול-עוד-תוף".

ניצן חן רזאל - כינור

בוגר האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים בכינור קלאסי. בשנים האחרונות הפך לנגן כינור בסגנונות מזרחיים שונים. הופיע כאמן אורח בהרכבים שונים וכן עם אמנים מהשורה הראשונה בארץ ובח"ל. לאחרונה מופיע בתכנית מיוחדת עם אהוד בנאי.

האמנים אורחים

אלעד גבאי - קאנון

בן למשפחת חזנים. למד קאנון אצל הנגן היהודי העיראקי הדגול אברהם סלמן והמשיך את לימודיו במוסיקה טורקית קלאסית באיסטנבול. בעל תואר ראשון במוסיקה מטעם אוניברסיטת בר-אילן. מרבה לנגן בהרכבים שונים של מוסיקה מזרחית קלאסית בישראל (כגון אנסמבל "שחרית") ובח"ל, חלקם בהנהגתו. גבאי עוסק גם בהלחנה והפיק תקליטור מיצירותיו עם להקתו "קדם".

דוד מנחם - נאי

נכדו של אחד מגדולי החזנים של יהודי בבל במאה ה-20, ר' גורג'י יאיר ז"ל, ממנו הוא ינק את מסורת השירה היהודית העיראקית. משמש כחזן ופייטן בבתי הכנסת הספרדיים בירושלים וידוע כמומחה ל"שירת הבקשות". היה תלמיד לדיינות בישיבת "מרכז הרב". מדבב לנגן עם הפייטן משה חבושה ועם ותיקי המוסיקאים מקרב יהודי עיראק בישראל. משמש מדריך בכיר בפרויקט "קהילות שרות" של קרן אבי-חי וחבר באנסמבל "שחרית".

יאיר הראל - כלי הקשה

אמן רבגוני, פועל בשנים האחרונות במישורים שונים בשטח הביצוע וההוראה של הפיוט. הוא תלמידם של חנה ישי ואנדרה הייזו. נמנה עם הצוות שהקים את המפעל "קהילות שרות" מטעם קרן אבי-חי. מרכז את אתר האינטרנט "הזמנה לפיוט", piyut.org.il. הראל הקים את אנסמבל תפילאלת והוא חבר באנסמבל "האומן חי" אשר העלה לאחרונה את המופע "קולמוס הנפש".

ערכו והפיקו: פרופ' אדוין סרוסי בשיתוף ד"ר אריק קרסינטי ויאיר הראל

מרכז לחקר המוסיקה היהודית
בית הספרים הלאומי
והאוניברסיטאי
ת"ד 39105, ירושלים 91390
www.jewish-music.huji.ac.il

